

УДК 347.23

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2026.93.1.57>

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ СТОРІН У ПРАВОВІДНОСИНАХ ДОВІРЧОЇ ВЛАСНОСТІ

Канарик Ю.С.

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного та господарського права

Національного університету біоресурсів та природокористування України

ORCID:0000-0003-3222-7827

Канарик Ю.С. Проблеми захисту прав сторін у правовідносинах довірчої власності.

У статті досліджуються актуальні проблеми захисту прав сторін у правовідносинах довірчої власності в умовах трансформації цивільного законодавства України та розвитку інституту забезпечувальної довірчої власності у сучасній правовій доктрині.

Проаналізовано правову природу довірчої власності як особливої конструкції, що поєднує елементи майнових та зобов'язальних правовідносин, а також визначено її місце в системі способів забезпечення виконання зобов'язань. Особливу увагу приділено колізіям між формальним титулом довірчого власника та фактичними інтересами установника (вигодонабувача), а також ризикам зловживання правом, порушення балансу інтересів сторін та третіх осіб.

Встановлено, що забезпечувальна природа довірчої власності виявляється у тимчасовому набутті кредитором статусу довірчого власника щодо переданого майна з метою гарантування належного виконання боржником свого зобов'язання. Після повного та належного виконання боргу право власності на об'єкт підлягає поверненню установнику, що підкреслює функціональний, а не абсолютний характер повноважень довірчого власника та спрямованість цієї конструкції на забезпечення інтересів сторін зобов'язання. У роботі окреслено проблеми правової визначеності обсягу повноважень довірчого власника, порядку розпорядження майном, підстав та меж відповідальності сторін, а також судової захисту у разі порушення прав. Виявлено прогалини нормативного регулювання, що стосуються реєстрації прав, звернення стягнення на предмет довірчої власності, оскарження правочинів та забезпечення добросовісності учасників цивільного обороту, а також визначення повноважень довірчого власника, процедур повернення майна та гарантій захисту прав третіх осіб.

Запропоновано напрями удосконалення правового регулювання, зокрема уточнення критеріїв добросовісності, запровадження додаткових гарантій для установника та третіх осіб, а також формування єдиної судової практики щодо застосування інституту довірчої власності. Зроблено висновок про необхідність забезпечення належного балансу між інтересами кредитора та боржника, що сприятиме підвищенню правової визначеності та ефективності механізму довірчої власності в Україні.

Ключові слова: довірча власність, довірчий власник, вигодонабувач, забезпечення виконання зобов'язань, речові права, цивільно-правова відповідальність.

Kanaryk Yu.S. Problems of protecting the rights of parties in legal relations of trust property.

The article examines the current problems of protecting the rights of the parties in trust property legal relations in the context of the transformation of the civil legislation of Ukraine and the development of the institution of security trust property in modern legal doctrine. The legal nature of trust property as a special construction combining elements of property and obligational legal relations is analyzed, and its place in the system of methods for ensuring the fulfillment of obligations is determined. Particular attention is paid to conflicts between the formal title of the trust owner and the actual interests of the settlor (beneficiary), as well as the risks of abuse of law, violation of the balance of interests of the parties and third parties.

It is established that the security nature of trust property is manifested in the temporary acquisition by the creditor of the status of the trust owner in relation to the transferred property in order to guarantee the proper performance by the debtor of his obligation. After full and proper performance of the debt, ownership of the object is subject to return to the settlor, which emphasizes the functional, rather than

absolute, nature of the powers of the trust owner and the focus of this structure on ensuring the interests of the parties to the obligation. The paper outlines the problems of legal certainty of the scope of the powers of the trust owner, the procedure for disposing of property, the grounds and limits of the parties' liability, as well as judicial protection in the event of violation of rights. Gaps in regulatory regulation were identified regarding the registration of rights, enforcement of foreclosure on trust property, challenging transactions and ensuring the good faith of participants in civil transactions, as well as determining the powers of the trust owner, procedures for returning property and guarantees for the protection of third-party rights.

Directions for improving legal regulation are proposed, in particular, clarifying the criteria for good faith, introducing additional guarantees for the settlor and third parties, as well as the formation of a unified judicial practice regarding the application of the institution of trust property. The conclusion is made about the need to ensure a proper balance between the interests of the creditor and the debtor, which will contribute to increasing legal certainty and the effectiveness of the trust property mechanism in Ukraine.

Key words: trust property, trust owner, beneficiary, security for obligations, property rights, civil liability.

Постановка проблеми. Інститут довірчої власності є відносно новим для правової системи України та перебуває на стадії активного становлення та практичного застосування. Впровадження забезпечувальної довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань зумовило появу нових правових механізмів, однак одночасно актуалізувало ряд проблем, пов'язаних із належним захистом прав та інтересів сторін таких правовідносин. Невизначеність правової природи довірчої власності, поєднання в ній майнових прав та обов'язково-правових елементів, а також недостатня узгодженість норм законодавства створюють ризики порушення балансу інтересів установника, довірчого власника та третіх осіб. Особливої уваги потребують питання між здійсненням повноважень довірчого власника, порядку звернення стягнення на предмет довірчої власності, відповідальності сторін і формування єдиної судової практики. У зв'язку з цим дослідження проблем захисту прав сторін у правовідносинах довірчої власності є актуальним та практично значущим.

Мета дослідження. Метою проведення дослідження є комплексний аналіз теоретичних та практичних проблем захисту прав сторін у правовідносинах довірчої власності, визначення основних прогалин та колізій правового регулювання, а також розроблення пропозицій щодо удосконалення законодавства та правозастосовної практики з метою забезпечення належного балансу інтересів учасників відповідних правовідносин.

Стан опрацювання проблематики. Інститут довірчої власності як спосіб забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань останніми роками став предметом активного наукового осмислення в вітчизняній цивілістиці. Зростання практичного значення цього правового механізму зумовило підвищену увагу до його теоретичного обґрунтування та нормативного закріплення.

Проблемні аспекти довірчої власності досліджуються в працях таких науковців, як А.Г. Бірюкова, Г.В. Буяджи, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова, Р.А. Майданик, Л.В. Фокша. У своїх роботах вони аналізують як загальнотеоретичні засади цього інституту, так і особливості його функціонування у сфері господарських та цивільних правовідносин.

Окрема увага приділяється визначенню правової природи довірчої власності, її співвідношенню з традиційними способами забезпечення виконання зобов'язань (заставою, іпотекою тощо), а також механізмам набуття, здійснення та припинення права довірчої власності. Дискусійними залишаються питання щодо обсягу прав довірчого власника, між його розпорядчих повноважень та гарантій захисту інтересів сторін відповідних правовідносин.

Виклад основного матеріалу. Нормативне закріплення можливості передавання майна в довірчу власність із забезпечувальною метою міститься в положеннях Цивільного кодексу України. Інститут довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язань, закріплених у ст. 597–1 Цивільного кодексу України є відносно новим для національної правової системи, що зумовлює наявність низки дискусійних питань щодо належної захисту прав його учасників. Відповідно до ч. 2 ст. 597–1 Цивільного кодексу України, право довірчої власності є різновидом права власності на майно, за яким кредитор (довірчий власник) набуває права на майно з обмеженою метою – забезпечення виконання зобов'язання. Водночас згідно з ч. 3 цієї статті, з моменту встановлення довірчої власності припиняється право власності особи, яка передала майно. [1] Така конструкція зумовлює особливий баланс інтересів сторін, адже боржник фактично втрачає титул власника, а кредитор набуває його із суттєвими обмеженнями.

Верховний Суд визначає право довірчої власності як вид речового права України, яке надається довірчому власнику, що є обмеженим цільовим характером його здійснення в інтересах вигодонабувача та здійснюється лише для досягнення певної мети [2]. Автор погоджується з думкою О.В. Дзери, що довірча власність має дуалістичну природу та поєднує в собі риси речового та зобов'язального права, що відрізняє її від класичних засобів забезпечення, зокрема іпотеки чи застави. [3, с. 45]

Таким чином, йдеться про особливу модель забезпечення зобов'язання, за якою кредитор передається не обмежене речове право (як у випадку застави), а повноцінний правовий титул, обтяжений спеціальною метою. Право довірчого власника має цільовий характер: воно спрямоване виключно на гарантування належного виконання зобов'язання та стимулювання боржника до його виконання.

Крім того, на довірчого власника покладається фідучіарний обов'язок повернути майно після належного виконання забезпеченого зобов'язання. До настання терміну виконання кредитор не може вільно розпоряджатися предметом довірчої власності, за винятком прямо передбачених законом підстав. Отже, правомочності довірчого власника мають спеціальний, обмежений та забезпечувальний характер. В.М. Коссак наголошує на тому, що використання права довірчої власності дає змогу встановлювати більш гнучкий механізм захисту інтересів кредитора, оскільки забезпечувальне право не обмежується обтяженням майна, а передбачає перехід титулу власності. [4, с. 27]

Однією з ключових проблем є визначення меж у реалізації повноважень довірчого власника. Хоча закон забороняє довірчому власнику відчужувати майно інакше як у випадках звернення стягнення або викупу для громадських потреб, на практиці виникають питання щодо допустимості інших способів розпорядження, зокрема передачі у користування чи обтяження. Відповідно до загальних засад здійснення цивільних прав (ст. 13 ЦК України), особа повинна утримуватися від дій, що можуть порушити права інших осіб. Отже, довірчий власник зобов'язаний діяти добросовісно та розумно, не виходячи за межі забезпечувальної мети. На це звертає увагу А.Г. Бірюкова, підкреслюючи, що правовий режим довірчої власності має розглядатися крізь призму принципів справедливості та пропорційності. [5, с. 27]

Сучасна редакція ч. 2 ст. 597–1 ЦК України встановлює загальні межі дій довірчого власника, проте відсутні деталізовані механізми, що регламентують допустимі способи розпорядження майном. Доцільно передбачити законодавчо перелік дій, дозволених довірчому власнику, таких як використання майна в межах забезпечувальної мети, обмежене розпорядження для звернення стягнення, а також спеціальні випадки реалізації майна для громадських потреб.

Не менш важливою є проблема захисту прав боржника (установника довірчої власності) у разі належного виконання зобов'язання. Закон покладає на довірчого власника обов'язок повернути майно після припинення забезпеченого зобов'язання, що впливає із самої правової природи фідучіарних відносин (ч. 4 ст. 597–1 ЦК України). Проте відсутність детально врегульованого механізму повернення майна або зняття відповідних обтяжень може призводити до спорів. У цьому контексті автор наголошує на необхідності процесуальних гарантій оперативного поновлення прав особи, зокрема через застосування способів захисту, передбачених ст. 16 ЦК України (визнання права, припинення дій, відшкодування збитків тощо).

Боржник, який передав майно у довірчу забезпечувальну власність кредитор, стикається з підвищеними ризиками. Навіть за умови належного виконання зобов'язання кредитор можуть виникнути обставини, що унеможливають реалізацію інтересу боржника – повернення забезпечувального майна у власність. [6, с. 67] Це дає підстави стверджувати, що слабшою стороною у правовідносинах довірчої власності є не кредитор, а саме боржник, який у ряді випадків не може реалізувати свій очікуваний економічний інтерес у вигляді повернення індивідуально визначеного майна, переданого довірчому власнику з метою забезпечення виконання зобов'язання.

У разі відчуження об'єкта довірчої власності третім особам або його викупу для суспільних потреб боржник втрачає можливість повністю виконати забезпечуване зобов'язання та не може розраховувати на повернення майна. Тому кредитор має пріоритетне становище у правовідносинах, пов'язаних з перехідним правовим титулом, адже кредитор може залишити майно собі в рахунок погашення боргу або реалізувати його у спрощеному порядку, будучи фактичним власником. Перевагою кредитора також вважаємо неможливість звернення стягнення на об'єкт довірчої власності за іншими зобов'язаннями боржника, а також неможливість Perezастави майна.

Окремого аналізу потребує питання захисту прав третіх осіб у правовідносинах довірчої власності. Оскільки довірчий власник формально є титульним власником майна, треті особи можуть сприймати його як повноправного розпорядника. Водночас обмежений характер його прав має бути відображений у відповідних реєстрах, що кореспондує із положеннями законодавства про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно. А.Г. Бірюкова підкреслює, що прозорість правового статусу майна є ключовою умовою запобігання конфліктам та недобросовісним діям. [5, с. 25] Таким чином, ефективна захист прав сторін у відносинах довірчої власності можлива лише за умови посідання чіткого нормативного регулювання, належної реєстраційної процедури та послідовної судової практики.

Наразі існує необхідність у законодавчому закріпленні порядку та умов повернення майна, а також у визначенні повноважень суду щодо оперативного втручання у разі невиконання довірчим власником обов'язку повернути майно. Це дозволить уникнути затримок та спірних ситуацій, забезпечити додаткову гарантію дотримання прав боржника.

Баланс інтересів сторін у рамках довірчої забезпечувальної власності забезпечується обмеженням повноважень кредитора-довірчого власника. До таких обмежень належить заборона на вільне розпорядження майном, неможливість звернення стягнення на об'єкт за зобов'язаннями довірчого власника, а також покладення фідучіарного обов'язку повернення майна боржнику після належного виконання зобов'язання. Крім того, ч. 3 ст. 62 Кодексу України з процедур банкрутства гарантує відокремленість забезпечувального майна від ліквідаційної маси довірчого власника у разі його банкрутства. [7]

У разі ухилення довірчим власником від укладення та нотаріального посвідчення акту приймання-передачі майна після виконання зобов'язання, ч. 3 ст. 597–11 ЦК України надає боржнику (довірчому засновнику) право звернутися до суду або нотаріуса для витребування об'єкта довірчої власності через виконавчий напис. При цьому варто зауважити, що за ч. 1 ст. 392 ЦК України власник майна може пред'явити позов про визнання права власності, якщо воно оспорюється або не визнається іншою особою. [1] Такий позов спрямований на усунення перешкод у здійсненні права власності і підтвердження факту належності майна боржнику, а не на набуття права власності.

Проте законодавча норма ч. 3 ст. 597–11 ЦК України, яка надає боржнику право звертатися до суду про визнання права власності на об'єкт довірчої власності, фактично унеможливується через припинення права власності боржника з моменту встановлення довірчої власності (ч. 3 ст. 597–1 ЦК України). З огляду на це доцільно виключити у зазначеній статті формулювання «має право звернутися до суду з позовом про визнання свого права власності на об'єкт довірчої власності».

Реалізація забезпечувального права через виконавчий напис у нотаріуса дозволяє боржнику лише підтвердити право на повернення майна за договором, без набуття права власності, що відповідає фідучіарній природі довірчої власності та забезпечує баланс інтересів сторін. Г.В. Буяджи зазначає, що навіть у разі відсутності умов про повернення майна в договорі, договірне право вимоги повернення об'єкта забезпечення виникає з фідучіарного характеру правовідносин і служить для захисту інтересів боржника. Науковець підкреслює, що така конструкція є «надлишковою» для кредитора з економічної точки зору, адже кредитор отримує більше прав, ніж необхідно для забезпечення виконання зобов'язання боржника. [8, с. 24]

Для захисту третіх осіб та забезпечення юридичної визначеності доцільно обов'язкове відображення довірчої власності в державних реєстрах речових прав на майно. Це дозволить третім особам однозначно визначати титульного власника та межі його прав, а також уникати недобросовісних дій зі сторони довірчого власника або третіх осіб.

З метою оперативної захисту прав сторін пропонується розширити застосування ст. 16 ЦК України та передбачити спеціальні процесуальні засоби, які дозволяють швидко визнати порушення прав, припинити неправомірні дії та забезпечити відшкодування збитків. Це стосується як кредитора, який захищає своє право на звернення стягнення, так і боржника, який прагне повернути майно після належного виконання зобов'язання.

Впровадження зазначених заходів сприятиме створенню збалансованої моделі правовідносин довірчої власності, в якій будуть ефективно захищені права та законні інтереси всіх сторін. Це дасть змогу підвищити довіру до інституту довірчої власності як дієвого способу забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань та сприятиме його широкому застосуванню в господарській практиці.

Висновки. Інститут довірчої власності є відносно новим для української правової доктрини, проте на практиці його ефективність значною мірою нівелюється через наявні прогалини та недосконалість правового регулювання. Такі недоліки знижують довіру до цього інструменту та ускладнюють його повноцінне застосування.

Наявні проблеми у захисті сторін у відносинах довірчої забезпечувальної власності полягають насамперед у нормативній неузгодженості та недостатній процесуальній визначеності механізмів повернення майна. Суперечності у законодавстві ускладнюють реалізацію боржником права на судовий захист, оскільки формальне припинення його права власності нівелює можливість заяву про позов про його визнання. Водночас відсутність чітко врегульованого порядку оперативного втручання суду в разі ухилення довірчого власника від повернення майна створює ризики затягування процесу та зловживань. Недостатня регламентація процесуальних гарантій та механізмів захисту може порушувати баланс інтересів сторін, що потребує вдосконалення законодавства для забезпечення реальної та ефективної охорони прав як боржника, так і кредитора.

Для того щоб довірча власність набула широкого використання як спосіб гарантування виконання зобов'язань боржника, учасники цивільних правовідносин повинні мати впевненість у чітких правилах її функціонування та прогнозованості правових наслідків. Наразі ж нормативна модель довірчої власності потребує доопрацювання.

Удосконалення механізму захисту прав сторін потребує комплексного підходу, що включає уточнення законодавчих положень, формування сталої та послідовної судової практики, а також запровадження додаткових гарантій прозорості та правової визначеності. Забезпечення справедливого співвідношення інтересів кредитора та боржника має стати ключовим орієнтиром подальшого розвитку інституту довірчої власності в Україні, що сприятиме підвищенню рівня довіри до цього правового механізму та ефективності його застосування

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 05 червня 2019 року у справі № 755/12638/15. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/82308714>.
2. Дзера О.В. Вибране. Збірник наукових праць. *Київська школа цивілістики*. К.: Юрінком Інтер. 2016. 872 с.
3. Коссак В.М. Правова природа договору управління майном. *Актуальні проблеми приватного права*. Тернопіль: Підручники і посібники. 2018. С. 22–32.
4. Бірюкова А.Г. Довірча власність як спосіб забезпечення виконання зобов'язання: переваги та недоліки. *Часопис цивілістики*. Вип. 45. 2022. С. 23-28. URL: <http://clj.nuoua.od.ua/archive/45/4.pdf>.
5. Фокша Л.В., Зуєва О.А. Право довірчої власності як спосіб забезпечення виконання зобов'язання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 2. 2022. С. 65-68. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2022/15.pdf.
6. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18 жовтня 2018 року № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text>.
7. Буяджи Г.В. Фідуціарний заклад як вид забезпечення зобов'язань: поняття, особливості, доцільність. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. Вип. 4. С. 21–27. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/4/5.pdf>.

Дата першого надходження рукопису до видання: 05.02.2026

Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.02.2026

Дата публікації: 05.03.2026